

Schöpflin György

BEKÖSZÖNTŐ

a *Kommunista titkosszolgálatok utóélete* című brüsszeli konferenciához
(2006. december 6.)

Azért szerveztük ezt a konferenciát, mivel mindig érdekelt a társadalmi és politikai változás és folytonosság problematikája, különösen a poszt-kommunizmus viszonylatában. Kezdetben ez az érdeklődés tudományos volt, ma azonban – mivel én is politikus lettem – politikai. Saját tapasztalatom alapján elmondhatom, a folytonosság engem is érint, hiszen sokszor még ma is akadémiai kategóriákban gondolkodom. Miért gondoljuk azt, hogy a közösségek életében másképpen működik ez?

1989 és 1991 között, amikor a kommunista rendszerek összeomlottak, mindenki azt feltételezte, hogy minden, amit a kommunizmushoz lehet kötni, nyomtalanul el fog tűnni; ez a megközelítés sajnos még mindig él Nyugaton, s akkor is és most is naiv elképzelésnek bizonyult. Am véleményünket sokszor az események felületes interpretációjára alapozzuk.

A mai posztkommunista valóság egyik alapeleme az, hogy a kommunista hatalmi struktúrák időállóknak bizonyultak, sőt igen könnyen átalakultak a demokratikus rend viszonyai között. Azok a szerzők, akik naivan még most is a „tranzitológia” tudományát művelik, nem gondolták, hogy az „átkos” rendszer struktúrái tovább élnek. Ebben az értelemben a posztkommunista demokráciák nem teljeseek, mivel a nem demokratikus formák és tartalmak ma is léteznek. Sérül a közjó és állampolgárság eszméje is, és a demokrácia álarca mögött megőrzik hatalmukat a múlt erői.

A múlt hatalmi struktúrái közül a hatalommegőrzés terén talán a legsikeresebbek a titkosszolgálatok. A Nyugat – amelynek hatalmában állt volna leszámolni ezekkel – rövid távon gondolkozott és elnéző volt. Kétségtelen, hogy a titkosszolgálati elemek olyan speciális képességekkel rendelkeznek, amelyek segítségével könnyű volt a túlélés. De az átalakulásban nem voltak etikai vagy morális szempontok. A titkosszolgálatok túlélésében stratégiai partnerek voltak az újonnan alakult posztkommunista pártok, amelyek a demokratikus szocializmus leple alatt minden megtettek, hogy ne kerüljön sor a szembenézésre a kommunista múlttal. Ezek alapján a poszt-

kommunista baloldal alapvetően különbözik a nyugat-európai szociáldemokráciától. Sajnos ezt a nyugati szocialisták vagy nem tudják vagy nem akarják tudni.

Mi is pontosan ez a titkosszolgálati háló? Milyen célok vezették a múltban és ma? A kommunista és náci rendszerek egyrészt monopolizálták az információkat, másrészt olyan információkat szereztek, amelyeket csak titkosszolgálati eszközzel lehetett elérni.

A titkosszolgálatok megpróbálták a lakosságot megfélemlíteni, és eltaposni minden olyan, akár magán, akár közinformációt, amelyet a hatalomra nézve veszélyesnek ítélték. A politikai terror eszközeivel gyorsan és „hatékonyan” szocializálták a lakosságot. A valóságban az erőszak passzivitást, öncenzúrát eredményezett csak, de nem vezetett a rendszerrel való aktív azonosuláshoz. Az elnyomásnak ára is volt, mivel lerombolta a bizalmat, az áltatás és önáltatás gyakorivá vált.

Az új morális rend erőszakos kialakítása rendkívüli vállalkozás volt, de a legjobb esetben is csak limitált volt a hatása, mivel a kommunizmus előtti rendszer morális rendje még tovább élt, és ez gyakran nyugati értelemben diszfunkcionális politikai-morális rendszert eredményezett. A túléléshez mindenkinek meg kellett tanulni az önbecsapás és „kegyes” hazugság eszköztárát. Ennek mai napig élő eredménye a posztkommunista társadalmak cinizmusa és a valóságban való hit hiánya, a mögöttes magyarázatok keresése.

Az évek múlásával gyengült a terror, a titkosszolgálatok működése rutinná vált és bürokratizálódott. De a félelem tovább élt; csökkent ugyan, de bármikor újra felerősödhetett. Ezzel egy időben a megszerzett információk feltorlódtak, és egyre nehezebb volt őket csoportosítani és elemezni. A jelentések sokszor bizony igen banálisak voltak, de bármire fel lehetett őket használni. Egy jelentéktelen megjegyzés megfelelő értelmezéssel akár letartóztatáshoz is vezethetett. A mai napig igen keveset tudunk arról, hogy a politikai megrendelők, a PB és KB miképpen értékelték a jelentéseket, és milyen megrendeléseket kértek.

Mivel a szolgálatok főképpen az információszerezésre koncentráltak, az információ értékévé vált, kereskedtek és zsaroltak vele, így ellenőrizték a „renitenseket”. Semmi sem lehetett ijesztőbb, még a relatíve szabadabb 1980-as években sem, mint a jól ismert „mi mindent tudunk rólad” szlogen.

A legkeményebb sztálini időszakban a bizalom lerombolása beteljesedett és a társadalom atomizálódott. Brecht, az 1953-as berlini felkeléskor egy kommunista hivatalnok megjegyzésére, miszerint a nép nem érdemli meg a kommunista hatalmat, ironikusa ezt írta:

„Nem volna egyszerűbb a hatalom számára, hogy eltöröljék a népet, és válasszanak maguknak egy újat?”

Erről van szó ma is. A kommunisták el akarták törölni a démoszt. A népnek nem volt lehetősége, hogy megszervezze magát. A posztkommunizmusban a társadalom újjáéledése ugyan lassan megindult, de a titkosszolgálati hálózatok továbbra is min-

dent megtesznek, hogy ez a folyamat leálljon és a félelem légköre ne tűnjön el. Ahol a félelem nem tűnik el, szinte lehetetlen demokráciát építeni, így a demokrácia nem lehet teljes. A kommunista szolgálatok túlélése pont a félelem légkörének fenn tartásán munkálkodik; így a posztkommunisták láthatatlan hatalma is tovább él.

Fordította: Kendeffy Áron